

NAHCIVAN ARKEOLOJİK YAPILARINDA ORTADOĞU KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ

Traces of the Near East Culture in the Archaeological Monuments of
Nakhchivan

Toğrul HALİLOV*

ÖZET

Bu makalede Nahcivan bölgesinin arkeolojik yapıları araştırılmaktadır. Burada bulunan eserlerin Ortadoğu kültürüyle kıyası yapılmıştır. Araştırma sonucunda muayyen olmuştur ki, Nahcivan arkeolojik yapıları Ortadoğu kültürüyle bağlantı teşkil etmektedir. Toplumlararası karşılıklı ekonomik-kültürel ilişkiler sonucunda Ortadoğu kültürü Nahcivan'da yayılma alanı bulmuştur.

Anahtar kelimeler: Boyalı kaplar, Nahcivan, arkeoloji, Ortadoğu, eski çağlar.

ABSTRACT

This essay deals with the archaeological monuments found in Nakhchivan region of Azarbaijan. They were compared to the correnponding pieces belonging to the classical Near East cultures. Consequences of this survey clearly showed that there are strong ties between monuments and pieces of the both regions. As a result of mutual cultural and ekonomik relations, the Near East culture found here opportunities to spread over.

Keywords: Coloured cases, Nakchivan, archeology, Near East, antiquities.

Azerbaycan arkeolojisinde en güncel ve ilginç konulardan birini, Nahcivan arkeolojik yapılarındaki Ortadoğu kültürünün izleri oluşturur. İşbu sorunun tetkik edilmesinde bu bölgedeki yapılardan elde edilen arkeolojik malzemeler önemli yer tutmaktadır. Burada malzemenin genel bir değerlendirmesi ve karşılaştırması yapılarak böyle bir ilişkiye dair neleri görebileceğimiz üzerinde durulacaktır.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, toqrul@gmail.com.

1. Arkeolojik yapıların inşaat tekniğinde benzerlik

I Kültepe höyüğünde dairesel planlı yapılar inşaat özelliğine göre Tebriz yakınlarındaki Yanıqtepe, Urmiye'deki Göytepe yerleşim yeri ile Kuzey Mesopotomya'nın Arpaçi ve Gövrtepe anıtları ile benzerlik teşkil eder. II Kültepe höyüğünde Narınqalası inşaat planına, mimarlık özelliklerine ve muhteşemliğine göre Yakın Doğu'nun kadim kentlerinin kalelerini andırır. Filistin'in İyerihon (M.Ö. III-II binyıl), Mesopotomya'nın Ur (M.Ö. III binyıl-VI yüzyıllar), Hafeci (Upi), Ege'nin kültür merkezi Truva (M.Ö. III-II binyıl), Hatların Kargamiş (M.Ö. XX-VII yüzyıllar) şehirleri ve kaleleri ile aynı mimari kültürü seviyesindedir.

2. Arkeolojik bulgular.

Nahcivan'daki yapılarda bulunmuş arkeolojik bulguları kil kaplar, süs eşyaları, emek aletleri ve silahlar oluşturmaktadır.

2.1. Kil kaplar

Nahcivan'daki arkeolojik yapılarda çeşitli dönemlere ait Ortadoğu kültürüne özgü belirtiler taşıyan kil kaplar bulunmuştur. Nahcivan yapılarından elde edilen arkeolojik malzemenin araştırılması şunu gösterir ki, enolit döneminden başlayarak bu bölgenin Ortadoğu ülkeleri ile alakası olmuştur. Fikrimizi esaslandırmak için arkeolojik kaynaklara dikkat edersek görürüz ki, I Kültepe höyüğünde bulunmuş Ubeyd kültürü için geçerli olan boyalı kapların bir grubu, firuze, nikel karışımı olan biz ve diğer maddi kültür örnekleri Ortadoğu kültürüne ait özellikler taşır. Abideden elde edilmiş Ubeyd kültürüne ait seramiklerden ikisini çömlek tipi kil kaplar oluşturmuştur. On üç adet seramik ise kil kapların kırıklarından ibarettir.¹ Çömleklerin her ikisi kendine has karakteristik özellik taşımaktadır. Onlardan biri ince kum karışımı olan kilden hazırlanarak kırmızı renkte iyi pişirilmiştir. Boğazı kırmızı renkle kaplanmış, üzeri kahverengi yatay paralel çizgilerin arasında çekilmiş dikey çizgilerle nakışlanmıştır. Diğer çömlek sarı renkte pişirilerek, üzerine siyah renk çekilmiştir. Elde edilen her iki çömleğin benzerleri Güney Kafkasya'daki enolit dönemi anıtları yanında olarak,² Van Gölü çevresindeki Tilkitepe,³ Urmiye havzasındaki Dalmatepe ve Pijdelitepe⁴ yapılarından bulunmuştur.

Nahcivan'ın Kür-Araz kültürü arkeolojik yapılarından I Mahta,⁵ II Kültepe'de⁶ tespit edilmiş yüksek tabanlı vazolar, silindir biçimli çıkıntısı olan kasalar, spiral şekilli süslemeli

¹ O. A. Abibullav, **Eneolit i bronza na territorii Nahçıevanskoy ASSR**, Elm, Bakü, 1982, s.72.

² K. H. Kuşnareva - T.N. Çubınşvili, **Drevnie kulturi Yujnoqo Kavkaza**. Leningrad, 1970, s.50.

³ R. M. Munçaevev, **Kavkaz na Zare epohi bronzi**. Nauka, Moskova, 1975, s.104.

⁴ V. B. Bahşeliyev, **Nahçıvan'ın kadim tayifelerinin menevi medeniyeti**, Elm, Bakü, 2004, s.32.

⁵ V. H. Aliyev - S. H. Aşurov, "Mahta tunç devri abideleri hakkında", **Azerbaycan'da Arkeoloji ve Etnografya ilimlerinin son sunuclarına konulu Elmsel konferansın materyalleri**, Bakü, 1992, s.39-40.

kaplar da, Ortadoğu kültürü ile bağlılık oluşturur. Spiral çizgili süslerle nakışlanmış kaplar Ön Asya, Doğu Anadolu yapılarında hayli miktarda bulunmuştur. Bu tür süslü kapların eski örneklerine Göytepe höyüğünde tesadüf edilmiştir.⁷

Nahcivan'ın Orta, Son Tunç ve Erken Demir dönemi yapılarından elde edilmiş seramiklerin içerisinde de Ortadoğu kültürüne özgü özellik taşıyan kil kaplar bulunmuştur. Üzeri ve içerisi gök sırla kaplanmış seramikler, çaydanlıklar, hayvan suretiyle süslü bazı kaplar, Oğlankale'de bulunmuş Urartu dönemine has özellikler taşıyan seramik⁸ vb. bu tip arkeolojik buluntulardır. Culfa mezarlığından elde edilen geometrik süslemeli kasalardan biri bu açıdan daha çok ilgi uyandırmaktadır. Üzeri birbirinin içerisinde yerleştirilmiş açılarla bezenerek nakışlanma motifine göre Gemikaya simgelerinde, Tel Mağzeliyye höyüğünde⁹ bulunmuş seramik ile benzerlik teşkil eder (çizim 1/5, 6, 7). I Kültepe'den, II Kültepe'de, Kızılburun'da bulunmuş hayvan biçimi süslü boyalı kapların benzerlerine Urmiye çevresindeki arkeolojik abidelerde tesadüf edilmiştir (çizim 1/8, 9, 10, 11). Çaydanlıklar Nahcivan ve Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile birlikte Urmiye bölgesinde de yaygındır.¹⁰

2.2. Boncuklar

Nahcivan'da Ortadoğu kültürünün izlerini gösteren maddi kültür örneklerinden bir grubunu arkeolojik yapılardan elde edilmiş üzeri gök sırla kaplanmış pastalar, camdan (Şahtahtı, Qızılburun Demyeler vb.,¹¹ 'Cupraea' ve 'Dentalium' tipi balık kulaklarından (Sarıdere, Kolanı (7, çizim/ 16, 23-31; çizim/ 33, 5-9) vb.) yapılmış boncuklar oluşturmaktadır.¹² Arkeolojik kaynaklarda Cupraea tipi balık kulağının Hint Okyanusu'ndan getirildiği ve para birimi olarak kullanıldığı belirtilmiştir.¹³ Bir grup araştırmacı Dentalium tiplerinin Van

⁶ A.Q. Ceidov, **Pamyatniki Kuro-arakskey kulturi Nahçevani**. Bilgi, Baku, 1993, s.26 çizim 4, s.31 çizim 3-4.

⁷ V. B. Bahşeliyev, **age**, s.52.

⁸ Veli Bahşeliyev - Lauren Ristvet - Hillariy Gopnik - Safar Aşurov, **Nahçivanda arkeolojik tedkikatlar**, Nahçivan 2010, s.35.

⁹ R. M. Munçaev, "İssledovaniy poseleniye Tell Maqzaliya i Yarımtpe III ve Mesopotomii", **Arheoloqiçeskiye otkrıtiya (1979)**, Nauka, Moskova, 1980, s.487-489.

¹⁰ Oktay Belli – Veli Bahşeliyev, **Nahçivan bölgesinde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Süslemeli Çanak, Çölmek Kültürü**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s.47-49; A. Çilingiroğlu, "Van ve Urmiye Bölgeleri Arasındaki Kültürel İlişkinin "Van-Urmiye Boyahları" Işığında Değerlendirilmesi", **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1990, s.169-173; A. Çilingiroğlu, "Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye boyahları", **Ege Üniversitesi Arkeoloj ve Sanat Tarihi Dergisi**, S.5 (1990), s.25-44.

¹¹ V. H. Aliev, **Kultura raspisnoy keramiki v Azerbaydjane**, yayınlanmamış doktora tezi, Baku, 1966, s.15; T. F. Halilov, "Demyeler nekropolünden tapılmış şüşe boncuklar", **AMEA Nahçivan Bölümünün Haberleri**, 2007, S.3, s.114-118.

¹² V. B. Bahşeliyev, **Nahçivan'ın Erken Demir Devri Medeniyeti**, Elm, Bakü, 2002, s. Çizim 16, 23-31; 33, 5-9.

¹³ H. T. Caferov, **Azerbaycan M.Ö. IV Binyılın Sonu-I Binyılın Evvellerinde (Karabağ'ın Qarqarçay ve Terterçay Havzasının Materyalleri Esasında)**. Elm, Bakü, 2000, s.162.

Gölü havzasından getirildiğini ifade etmiştir.¹⁴ Cupraea ve Dentalium tipi balık kulaklarından hazırlanmış boncuklarla ilgili belirtilen görüşler farklı olsa da onları birleştiren özellikleri ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar bu tip arkeolojik materyallerin Ortadoğu ülkelerinden, karşılıklı ekonomik-kültürel ilişkiler sonucu getirildiğini göstermişlerdir. Üzeri gök sırla kaplanmış pasta boncukların Azerbaycan'a sadece Ön Asya'dan değil, Mısır'dan da getirildiğini ifade etmişlerdir.¹⁵

Camın ilk olarak nerede üretildiğiyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Araştırmacıların çoğu ilk vatanının Mısır, bir kısmı ise Babil olduğunu kaydetmiştir.¹⁶ En eski cam örneği Mısır'da, ilk cam eritilen küre ise Doğu Filistin'de bulunmuştur. Doğu Filistin'deki cam eritilen kürenin M.Ö. III binyıla ait olduğu tahmin edilmiştir.

Mısır'da bulunan cam örneği, M.Ö. IV-I binyıl ehamlarında yapılan arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkmıştır. Mısır'ın kendisinde üretildiği veya dışardan getirildiği kesinleşmese de, arkeolojik buluntular doğrultusunda ispat edilmiştir ki, M.Ö. 2800 yılında bu bölgede renkli sır kullanılmıştır. 1891-1892 yıllarında Mısır'da arkeolojik kazılar yapan F. Petri'nin düşüncesince, en eski cam üretim merkezi Mezopotamya'nın kuzey kısmı olsa da, bunun üretiminin Kafkasya'da Mısır'dan da önce mevcut olma ihtimali vardır.¹⁷ Bu araştırmacının fikri spekülasyon olarak kalıp bugüne dek kanıtlamak mümkün olmasa da, elde edilen maddi kültür örneklerinin karşılaştırmalı şekilde çalışılması ve son yılların bulguları bu varsayımın gerçeğe uygun olduğunu gösteriyor.

Kaynaklara dikkat edersek, Çin'de M.Ö. V-III yüzyıllarda, Roma'da M.Ö. I yüzyılda, Azerbaycan'da ise I-II yüzyıllarda cam üretimi yapıldığını kanıtlayan olgular tespit olunur. Gürcistan'daki arkeolojik yapılardan elde edilmiş cam eşyalar M.Ö. III binyılın sonu-II binyılın öncesine, Haçbulaq, Şamhor, Celilabad, Dovşanlı, Hocalı, Borsunlu, Beyimsorov yapılarından bulunanlar M.Ö. I binyılın öncesine, M.Ö. X-XI asırlara, Demyeler, Şahtahtı, Qızılburun yapılarından elde olunanlar ise, Orta ve Son Tunç çağına aittirler.

Kafkasya'da camın eski zamanlarda üretildiğini kanıtlayacak bilgiler olmasa da, üretiminde kullanılan kömür ağaçları (meşe, veles vb), soda yatakları ve cam kumu Hazar kıyısında, Hırdalan'da, Karabağ ve Azerbaycan'ın diğer yerlerinde hayli miktarda bulunmaktadır. Daşkesen kobalt yatakları sadece Azerbaycan'da değil, tüm Ortadoğu'da yaygındır.

2.3. Bronz eşyalar.

Nahcivan'da Ortadoğu kültürünün izlerini hem bronz düzeltilmesi tekniği, hem de arkeolojik bulgular kanıtlıyor. Azerbaycan'ın diğer bölgeleri gibi Nahcivan'ın zengin bakır ve polimetal yataklarına sahip olmasına rağmen kalay yatakları bu bölgede yoktur. Ortadoğu

¹⁴ Ş.Q. Sadıqzade – N. V. Minkeviç-Mustafaeva, “Ukraşeniya s izobrajeniyami jivotnih i ptiç v drevnem Azerbaydjane”, **MKA**, C.VIII, Elm, Baku, 1973, s.154-162.

¹⁵ Q. F. Djafarov, **Svyazi Azerbaydjana so stranami Peredney Azii v epoxi bronzi i ranneqo jeleza**, Elm, Baku, 1984, s.55.

¹⁶ Q. M. Ahmedov, **Bu güne nece gelip çıkmışq**, Az.SSR EA, Bakü, 1989, s.74.

¹⁷ **Age**, s.75.

ülkeleri kalay yatakları bakımından zengindir.¹⁸ Nahcivan'daki Culfa,¹⁹ Qızılburun²⁰ mezarlıkları ve Azerbaycan'daki Qara-bulaq ve Hanlar²¹ kurganlarında Ön Asya kültürüne has hançerler bulunmuştur (Çizim 1/12).

2.4. Mühürler.

Nahcivan'daki arkeolojik yapılarda Ortadoğu kültürünün izleri meselesinin araştırılmasında, elde edilen silindirik mühürler de önemli yer tutmaktadır. Bunların bir kısmı geometrik süslerle bezelidir. Bazı mühürlerin üzeri hayvan, insan tasvirleri ve çeşitli işaretlerle süslenmiş olup, Ortadoğu kültürü için karakteristik özellikler taşımaktadır. Nahcivan'daki arkeolojik yapılardan çok sayıda mühür elde edilmiştir. Her biri kendine özgüdür. Şahtahtı mezarlığında bulunmuş M.Ö. II binyılın ikinci yarısına ait mühür²² ikonografya açısından Suriye-Filistin ve Kerkük tipi mühürlerle benzerlik gösterir. Üzerinde hayat ağacının bir tarafında uzun abalı, saçları omuzlarına dökülmüş, başına tümör günlük koymuş insan, öbür tarafında ise göğüs-döşe durup başlarını arkaya çeviren iki keçi tasvir edilmiştir. Merdangöl, Muncuqlutepe, Dolmatepe mezarlıklarından elde edilen M.Ö. II binyılın ikinci yarısına ait mühürler "Mittaniya tipi" mühürler sırasına dâhildir.²³

Merdangöl'de bulunan mühürlerden birinde ayakları katlanmış geçilir kuş başlı fantastik varlık, çapraz çizgili nakışla birlikte verilmiştir. Diğer mührün üzerinde aynı biçimli keçi dal ayağı üste durmuş sırla, bunu saklayan insan ve kuş tasvirleriyle birlikte çekilmiştir.

2.5. Dini ideolojik görüşmelerde benzerlik

Nahcivan arkeolojik yapılarının Ortadoğu kültürü ile alakasının öğrenilmesinde dini inanç sistemi de önemli yer tutmaktadır. Nahcivan'daki arkeolojik yapılarda Ortadoğu kültürünün izleri insanların dinî ideolojik görüşmelerinde de kendini gösteriyor. I Kültepe'nin Enolit dönemi tabakasından tespit edilmiş sağ ve ya sol yan üste, sırt üstü uzatılmış durumda defnetme âdeti Ubeyd kültürü döneminde tüm Sümer için geçerli olmuştur.²⁴ Bu tip defnetme âdeti Ön Asya'daki Tepe Sialk, Tepe Cemşid, Tepe Giyan, Mezopotamya'daki Tepe Gaur yapılarında açığa çıkmıştır.²⁵

¹⁸ M. A. Kaşkay - İ.R. Selimhanov, *İz istorii drevney metallurqii Kavkaza*, Elm, Bakü, 1973, s.164-165.

¹⁹ V. H. Aliyev, "Culfa arkeoloji tapıntıları", *Azerbaycan Elmler Akademisinin Haberleri*, S.3, Bakü, 1968, s.79-81.

²⁰ O. H. Hebutullayev, *Kültepede arkeoloji kazıntıları*, Az.SSR EA, Bakü, 1959, s.100.

²¹ O. A. Danelyan, "Bronzovie kinjali iz pamyatnikov Hodjalı Kedabekskoy kulturu", *MKA*, C.X, Elm, Bakü, 1987, s.30-31.

²² V. Q. Aliev, *Kultura epohi sredney bronzi Azerbaydjana*, Elm, Bakü, 1991, s.188.

²³ Q. M. Aslanov - S. M. Kaşkay - B. İ. İbrahimov, "Mardangöl nekropolünün materyalleri", *Azerbaycan arheologiyası*, S.3-4, Hazar Üniversitesi, Bakü, 1999, s.71.

²⁴ Y. B. Yusifli, *Kadim Şark tarihi*, Bakü Üniversitesi, Bakü, 1992, s.18-19.

²⁵ O. A. Abibullav, *age*, s.50.

Nahçıvan'daki mezarlıklarda tespit edilen hayvan kemikleri eski insanların manevi kültürünün öğrenilmesinde önemli yer tutmaktadır. Onların bir kısmı sadece yerel karakter taşımaz; daha geniş yayılma alanına da sahiptir. Köpek ve atla ilgili defin âdeti bu tip arkeolojik kanıtlardır.

Atla ilgili I Kültepe,²⁶ II Kültepe,²⁷ I Mahta,²⁸ Şahtahtı²⁹ yapılarında, köpeklerle ilgili I Kültepe,³⁰ Sarıdere mezarlığında³¹ defnetme âdeti tespit edilmiştir. Köpeklerle ve atla ilgili defnetme âdetine Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde (Gedebey, Qalakend, Hanlar, Dağlık Karabağ, Mingçeşevir, Tovuzçay vb.), Güney Kafkasya, Anadolu, Altay arkeolojik yapılarında rastlanmıştır. At iskeletlerine Bozkır Türk boylarından kalma sinlerde (mezarlarda) rastlanır. Bundan ötürü Asya Hun, Göktürk, Avrupa Hun ve Avrupa Avarlarının mezarlarında bol miktarda at iskeleti bulunmuştur. Çin kaynakları Hun kağanının her yıl dağda, göğe at kurban ettiğinden söz ederler.³²

Qoşqu atlarının takımları ile birlikte defnolunduğu kabir yapıların (Mingçeşevir, Hocalı, Qaraçemenli) genetik açıdan hurilerle bamle olduğu kayıt edilmiştir.³³ Köpeklerle ilgili defnetme âdeti Güney Mezopotamya'daki Ur³⁴, Kuzey Mezopotamya'daki III Yarıntepe,³⁵ Suriye'deki Tell Hazine,³⁶ Doğu Anadolu'daki Yoncatepe³⁷ yapılarında tespit edilmiştir.

3. Kaya Resimleri

Nahçıvan arkeolojik yapılarında Ortadoğu kültürünün izleri Gemiqaya'daki kaya resimlerinde de müşahede edilir. Oradaki bu türlü kaya resimlerinde keçi tek, çift, grup halinde, sırt üstü vb. çizilerek Anadolu,³⁸ İran, Ön Asya³⁹ ve Sibirya⁴⁰ simgeleri gibi basit ve kar-

²⁶ Age, s.255.

²⁷ A. Q. Ceidov, age, s.159.

²⁸ V. H. Aliyev – S. H. Aşurov, agm, s.39-40.

²⁹ Q. H. Ağayev, “Şahtahtının dört tunç devri kabir abidesi hakkında” **Azerbaycan'da Arkeoloji ve Etnoqrafiya Elmlerinin Son Sonuçları Konulu Elmi Konferans Materiyalleri**. Elm, Bakü, 1992, s.98-101.

³⁰ O. A., Abibullav, age, s.255.

³¹ V. B. Bahşeliyev, **Nahçıvan'ın Erken Demir Çağı Medeniyeti**, s.23.

³² Eski Türk din ve mitolojisinde at için bkz. www.turkcuturanci.com.

³³ F. E. Guliyev, **Azerbaycan'ın Kurkan Abidelerinde At Defni**, Elm, Bakü, 2008, s.214-215.

³⁴ N. E. Müseyibli, “Eski Azerbaycan'da köpeklerden istifade ve köpek kultu”, **Azerbaycan Arheolojisi ve Etnoqrafiyesi**, Nafta-Press, Bakü, 2008, s.7-8.

³⁵ N. Y. Merpert – R. İ. Munçayev, “Poselenie ubeydskoy kulturu Yarıntepe III ve severnoy Mesopotomii”, **Sovetskaya Arheologiya**, Nauka, Moskova, 1982, S.4, s.144-150.

³⁶ R. İ. Munçayev – N. Y. Merpert – N. O. Bader, “Tell Hazna I”, **Sovetskaya Arheologiya**, Nauka, Moskova, 1990, S.3, s.5-2.

³⁷ O. Belli – E. Konyar, “Excavation of Van-Yoncatepe fortress and nekropolis (1997-1999)”. **İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)**, İstanbul, 2001, s.154.

³⁸ V. H. Aliyev, **Gemikaya Abidesi**, Azernesr, Bakü, 1993, s.66.

³⁹ V. B. Bahşeliyev, **Gemikaya Tesvirlerinin Poetikası**, Elm, Bakü, 2002, s.42-44.

maşık kompozisyonludur. Basit kompozisyonlu resimlerde keçi tek veya sürü halinde hiçbir ek tarif olmadan verilmiştir. Bileşik kompozisyonlu simgelerde keçi çeşitli motiflerle, svastika, hayat ağacı, insan vb. ile birlikte çizilmiştir. Gemiqaya'daki araba simgeleri Ortadoğu'daki arkeolojik yapılardan (Hurvin, Tahran'ın kuzeydoğusunda), Kaluraz (Gilan)) bulunmuş yüklü hayvan figürü, araba modelleri ile lojistik yönden bağlılık teşkil eder ve eski insanların yaşam tarzlarında benzerlik olduğunu gösterir (Çizim 1/15, 16).⁴¹ Abidede kayıtlı yırtıcı hayvanların tırnaklıları parçalaması ilgili kaya resimlerinin birçoğunda Mezopotamya, Orta Asya ve Karadeniz kültürü için benzer motifler oluşturulmuştur. Gemiqaya'daki boynuzları arkaya katlanmış keçinin canavarla karşı karşıya gelmesi simgesinde gerçek yaşam ile alakası olan ve ritüel karakter taşıyan "Kurt ağzı kapatılması" ayini yansıtmıştır.⁴² Bu ayin tüm Türk halkları için karakteristiktir. Gemiqaya höyüğünde kollarını yanlara açmış, insanın ayaklı gösterildiği atlı simgelerin bir kısmı Ortadoğu kültürüne has özellikler taşır. Bu tip kaya resimlerinin bir kısmı Sialk B mezarlığında tespit edilmiştir (Çizim 1/1, 2). Bu abidedeki kuş simgelerinin de bazı çeşitleri Helef kültürüne ait özellikler taşıyor (Çizim 1/ 3, 4). Gemikaya'da bulunmuş «8» biçimli simgelerin bir kısmı, oradaki şematik işaretlerden bazıları Ortadoğu abidelerindeki kaya resimleriyle benzerlik oluşturmaktadır⁴³ (30, s.114, 132) (Çizim 1/13, 14).

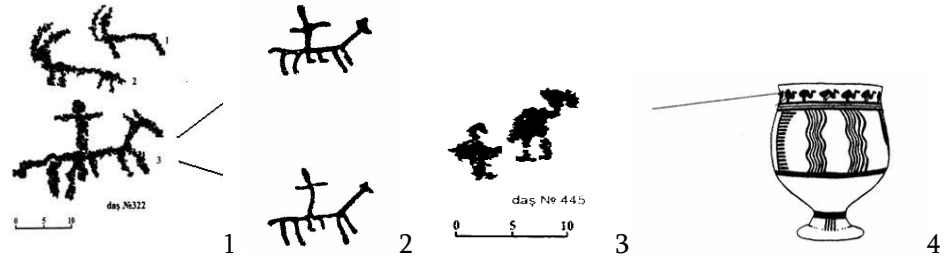
Yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak şunları söyleyebiliriz: Nahcivan'daki arkeolojik abidelerde Ortadoğu kültürünün izleri çok sayıdadır. Bunun başlıca nedeni halklararası karşılıklı ekonomik-kültürel ilişkilerdir.

⁴⁰ E. A. Okladnikova, **Petroqlifi sredney Katuni**, Nauka, Novosibirsk, 1981, s.44-46.

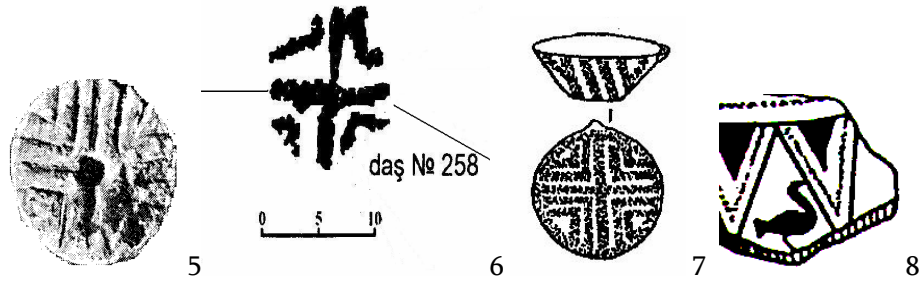
⁴¹ Y. B. Yusifli, **age**, s.17, 23, 26.

⁴² Y. Kalafat, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları (Tatarlar, Hakaslar, Kırgızlar, Boşnaklar, Anahtarlar, Edigeyler, Arnavutlar, Karaçaylar, Qreqoryanlar, Romanya, Şumnu-Burqaz, Gürcistan-Karaçöp, Kıbrıs, Rodas, Tacikistan, Suriye Türkleri)**. III-IV cilt, Berikan yayınevi, Ankara, 2006, 556 s.

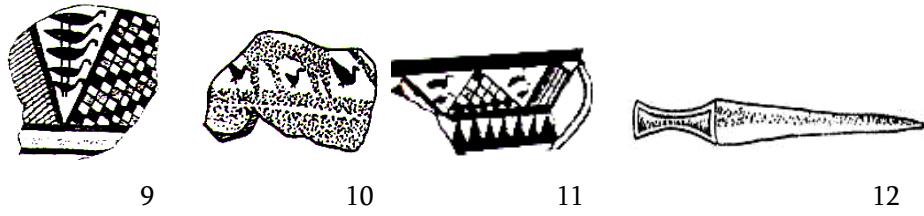
⁴³ A. P. Okladnikov – E. A. Okladnikova – V. D. Zaporozskaya – E. A. Skorinnina, **Petroqlifi Çankırkyölya. Altay. Elenqaş**. Nauka, Novosibirsk, 1981, s.145.

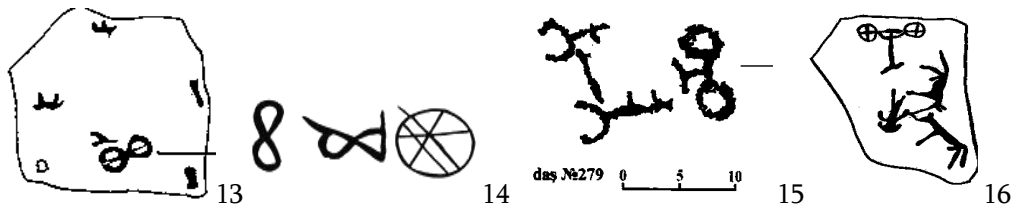
Gemikaya Sialk B Gemiakya Helef

Tel Mağzaliyye Gemikaya Culfa nekropolü I Kültepe

Havtantepe II Kültepe Göytepe Culfa nekropolü

Altay Gemikaya, Altay

KAYNAKÇA

- ABİBULLAV O. A., **Eneolit i bronza na territorii Nahıçevanskoy ASSR**, Elm, Bakü, 1982.
- AĞAYEV Q. H., “Şahtahtının dört tunç devri kabir abidesi hakkında”, **Azerbaycan'da arkeoloji ve etnoqrafiya Elmlerinin son sonuçlarına konulu elmi konferans materyalleri**. Elm, Bakü, 1992, s.98-101.
- AHMEDOV Q. M., **Bu güne nece gelip çıkmışq**, Az.SSR EA, Bakü, 1989.
- ALİYEV V. H., **Kultura raspisnoy keramiki v Azerbaydjane**, yayınlanmamış doktora tezi, Bakü, 1966.
- , “Culfa arkeoloji tapıntıları”, **Azerbaycan Elmler Akademisinin Haberleri**, S.3, Bakü, 1968, s.79-81.
- , **Kultura epohi sredney bronzi Azerbaydjana**, Elm, Bakü, 1991.
- , **Gemikaya abidesi**, Azernesr, Bakü, 1993.
- ALİYEV V. H., AŞUROV S. H., “Mahta tunç devri abideleri hakkında”, **Azerbaycan'da Arkeoloji ve Etnografya Elimlerinin Son Sunuqları Konulu Elmi Konferansın Materyalleri**, Bakü, 1992, s.39-40.
- ASLANOV Q. M., KAŞKAY S. M., İBRAHİMOV B. İ., “Mardangöl nekropolünün materyalleri”, **Azerbaycan Arheologiyası**, Hazar Üniversitesi, Bakü, 1999, s.69-72.
- BAHŞELİYEV V. B., **Nahçıvan'ın Erken Demir devri medeniyeti**, Elm, Bakü, 2002.
- , **Gemikaya Tesvirlerinin Poetikası**, Elm, Bakü, 2002.
- , **Nahçıvan'ın Kadim Tayifelerinin Menevi Medeniyeti**, Elm, Bakü, 2004.
- BAHŞELİYEV Veli, RİSTVET Lauren, GOPNIK Hillary ve AŞUROV Safar, **Nahçıvanda Arkeolojik Tedkikatlar**, Nahçıvan 2010.
- BELLİ O., KONYAR E., “Excavation of Van-Yoncatepe fortress and nekropolis (1997-1999)”. **İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)**, İstanbul, 2001, s.150-156.
- BELLİ Oktay, BAHŞELİYEV Veli, **Nahçıvan Bölgesinde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Süslemeli Çanak, Çölmek Kültürü**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.
- CAFAROV Q. F., **Svyazi Azerbaydjana so stranami Peredney Azii v epoxi bronzi i ranneqo jeleza**, Elm, Bakü, 1984.
- CAFEROV H. T., **Azerbaycan M.Ö. IV Binyılın Sonu-I Binyılın Evvellerinde (Karabağ'ın Qarqarçay ve Terterçay Havzasının Materyalleri Esasında)**. Elm, Bakü, 2000.
- CEİDOV, A.Q., **Pamyatniki Kuro-Araskoy kulturu Nahıçevani**, Bilgi, Bakü, 1993.
- ÇİLİNGİROĞLU, A., “Van ve Urmiye Bölgeleri Arasındaki Kültürel İlişkinin "Van-Urmiye Boyalıları" Işığında Değerlendirilmesi” , **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1990, s. 169-173.

- , "Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye boyalıları", **Ege Üniversitesi Arkeoloj ve Sanat Tarihi Dergisi**, S.5 (1990), s.25-44.
- DANELYAN O. A., "Bronzovie kinjali iz pamyatnikov Hodjalı Kedabekskoy kulturu", **MKA**, C.X, Elm, Bakü, 1987, s.22-29.
- GULIYEV F. E., **Azerbaycan'ın kurkan abidelerinde at defni**, Elm, Bakü, 2008.
- HALİLOV T. F., "Demyeler nekropolünden tapılmış şüşə boncuklar", **AMEA Nahçıvan Bölümünün Haberleri**, 2007, S.3, s.114-118.
- HEBUBULLAYEV O. H., **Kültepede arkeoloji kazıntılar**, Az.SSR EA, Bakü, 1959.
- KALAFAT Y., **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk halk inançları (Tatarlar, Hakaslar, Kırgızlar, Boşnaklar, Anahtarlar, Edigeyler, Arnavutlar, Karaçaylar, Greqoryanlar, Romanya, Şumnu-Burqaz, Gürcistan-Karaçöp, Kıbrıs, Rodas, Tacikistan, Suriye Türkleri)**. III-IV cilt, Berikan yayınevi, Ankara, 2006.
- KAŞKAY M. A., SELIMHANOV İ.R., **İz istorii drevney metallurqii Kavkaza**, Elm, Bakü, 1973.
- KUŞNAREVA K. H., ÇUBİNŞVİLİ T.N., **Drevnie kulturu Yujnoqo Kavkaza**. Leningrad, 1970.
- MERPERT N. Y., MUNÇAEV R. İ., "Poselenie ubeydskoy kulturu Yarımtepe III ve severnoy Mesopotomii", **Sovetskaya arheologiya**, Nauka, Moskova, 1982, S.4, s.144-150.
- MUNÇAEV R. M., **Kavkaz na Zare epohi bronzi**. Nauka, Moskova, 1975.
- MUNÇAEV R. M., "İssledovaniy poseleniye Tell Maqzaliya i Yarımtepe III ve Mesopotomii", **Arheoloqiçeskiye otkritiya (1979)**, Nauka, Moskova, 1980, s. 487-489.
- MUNÇAEV R. İ., MERPERT N. Y., BADER N. O., "Tell Hazna I", **Sovetskaya arheologiya**, Nauka, Moskova, 1990, S.3, s.5-2.
- MÜSEYİBLİ N. E., "Eski Azerbaycan'da köpeklerden istifade ve köpek kultu", **Azerbaycan arheologisi ve etnografisi**, Nafta-Press, Bakü, 2008, s.5-30.
- OKLADNIKOV A. P., OKLADNİKOVA E. A., ZAPOROJSKAYA V. D., SKORININA E. A., **Petroqlifi Çankırkyölya. Altay. Elenqaş**. Nauka, Novosibirsk, 1981.
- OKLADNİKOVA E. A., **Petroqlifi sredney Katuni**, Nauka, Novosibirsk, 1981.
- SADIQZADE Ş.Q., MİNKEVİÇ-MUSTAFAEVA, N. V., "Ukraşeniya s izobrajeniyami jivotnih i ptiç v drevnem Azerbaydjane", **MKA**, C.VIII, Elm, Bakü, 1973, s.154-162.
- YUSİFLİ Y. B., **Kadim Şark tarihi**, Bakü Üniversitesi, Bakü, 1992.